QUAESTIONUM

DE GLOSSARIORUM LATINORUM FONTIBUS ET USU

PARTICULA

COMMENTATIO

QUAM

SUMMORUM IN PHILOSOPHIA HONORUM AB AMPLISSIMO PHILOSOPHORUM ORDINE UNIVERSITATIS LIPSIENSIS

RITE OBTINENDORUM CAUSSA

SCRIPSIT

GUSTAVUS LÖWE
GRIMENSIS

LIPSIAE
TYPIS B. G. TEUBNERI
MDCCCLXXV

Scriptoris Vita.

Natus sum Carolus Gustavus Löwe Grimae anno huius saeculi LII die XVIII mens. Febr., patre Carolo Hermanno Löwe, illustris apud Grimam Moldani professore, matre Maria Luisa de gente Witzschelia. Fidei addictus sum evangelicae. Postquam inde ab anno MDCCCLXV scholam provincialem Grimensem Wundero et Dietschio rectoribus florentem frequentavi, ex gymnasii disciplina emissus anno MDCCCLXX in academiam Lipsiensem transmigravi, ubi per septem semestria philologiae studiis deditus scholis interfui Brockhausii Curtii Drobischii Ecksteinii Hildebrandi Langei Lipsii Overbeckii Ritschelii Struempellii Voigtii Zarnckei. Seminarii philologici socius ordinarius fui per annum et sex menses, per quos senioris munere fungebar, Curtii societatem grammaticam per annum frequentavi, Ritschelii societatis philologae et Ecksteinii seminarii paedagogici sodalis etiam nunc sum. Quibus viris omnibus optime de me meritis, imprimis autem Friderico Ritschelio, qui studia mea cum disciplina saluberrima tum cura ac benevolentia plus quam paterna fovit, quantum debeam numquam obliviscar. Praeterea gratus animus testificandus est Baehrensio Ienensi, Buechelero Bonnensi, Ecksteinio Lipsiensi, Hageno Bernensi, Halmio Monacensi, Hartelio Vindobonensi, Krehlio Mendelssohnio Naumanno Lipsiensibus, Ruehlio Dorpatensi, Schmitzio Coloniensi, Schoellio Ienensi, Weissenborno Erfurtensi, Woelfflino Erlangensi, imprimis autem Du-Rieuo Leidensi, Ritschelio Lipsiensi, Usenero Bonnensi, qui has nostras quaestiones dici nequit quam et vario et salutari consilio et auxilio benevolentissime sublevarint.

CAPUT I.

De editis necdum editis glossariis latinis.

§ 1.

De glossariis latinis generatim agitur.

De glossariis latinis generatim non nulla prolaturi totum caput quod est de Romanorum γλωccoγραφίᾳ, velut de Aelii Stilonis, Aurelii Opillii, aliorum exemplis scriptis reliquiis, pertractare nunc in animo non habemus: neque magis in absolvendis quaestiunculis minoribus diu morari, quarum una spectat ad *glossa* et *glosa* scripturas. Cum enim *glossa* forma viris doctis probari soleat, Luciano Muellero[1]) *glosa* admodum placet: nobis non item. Nam quamquam verum est per medium quod vocatur aevum multo saepius *glosa* quam *glossa* scribi[2]), tamen neque desunt *glossa* scripturae exempla minime spernenda[3]), et obstare videtur voci per

[1]) Cf. Fleckeiseni Annal. t. 97 (a. 1868) p. 68; commentarii in Lucilium p. 229. 238. 240. 244. al.

[2]) Cf. haec ipsorum glossariorum testimonia, quorum copiam augere noluimus: cod. Sangallensis 912 s. VII—VIII p. 119 *glosa: congregatio sermonum*; cod. Leidensis 67 F s. VIII—IX f. 54[r]b *expł glosæ,* f. 119[r]a *incipiunt glosae propietatum,* f. 142[r] *incipiunt glosas agelli et marcelli,* f. 148[r]d *incipiunt glose iure,* f. 149[r]d *incipiunt glosae spiritalis iuxta eucherium*; cod. Amplonianus s. IX f. 14[v]a *incipit . . . conscriptio glosarũ* (ubi *glosarii* Oehlerus p. 256 legere sibi visus est); cod. Vaticanus 3320 s. IX *liber ethymologiarum id est de proprietate sermonum uel glosa*; cod. Leidensis 67 E s. IX f. 61[v]a *incipiunt glose noni cum ciceronis*; cod. Leidensis 67 D s. X f. 2[r]a *incipiunt glosae litterarum*; cet.

[3]) Velut codicis Vaticani 3321 s. VII, qui vetustior est glossis omnibus modo excitatis, f. 1[r]: *in nomine dei incipiunt glossulas diuersarum rerum* . . . et Quintiliani I, 8, 15, ubi omnes Halmii codices *ss* exhibent.

unam *s* scribendae haud improbabilis nisi fallor ratiocinatio. Etenim ut *caussa quaesso* aliae scripturae proximis post Christum saeculis evanuerant, ita etiam *glossa* ad eandem similitudinem accommodata magis magisque *glosa* scripturae cessisse videtur, ut Aurelium Opillium, Varronem, Ciceronem *glossa* forma a Graecis accepta usos esse non sit veri dissimile. Quae autem in ipsis glossariis de *glossa glossula glossema* vocibus traduntur, non abs re visum est statim subicere. Sunt autem haec interpretamenta satis ieiuna:

Glosema: *interpretatio sermonum*

cod. Amplonian.[1] p. 335, 77 (*glosima interpraetatio*); cod. Bernensis 224 f. 212^{v}b (*giossema interpraetatio*); Mai VI p. 525b (*glossema*).

Glosa: *interpretatio sermonum siue lingua graece dicitur*
cod. Leidensis 67E f. 29^{r}b (*grece*).

Glosa: *congregatio sermonum*

cod. Sangallensis 912 p. 119; cf. gloss. Salomonis: *glosa congregatio sermonum vel interpretatio* [*sive de arbore*], cuius glossae ex duabus compositae quae verba uncinis circumclusimus, ea aliunde invecta sunt.

Λέξις: *glossula*

glossae 'Cyrilli' p. 527, 7 ed. Vulcan.

Haec de scriptura et ipsorum glossariorum interpretamentis. Quod autem ad *glossa* et *glossarium* vocabulorum usum attinet, hoc unum monendum videtur, rariorum vocum earumque interpretamentorum corpus in ipsis codicibus non *glossarium* appellari solere, sed fere semper inscribi vel subscribi *incipiunt glosae, incipit conscriptio glosarum, expliciunt glosae*, id genus similia: quamquam etiam alia vocabula usu veniunt, velut in fine glossarum codicis Sangallensis 912 pervetusti p. 320 subicitur: EXPL. ERMENEUMATA.

Transimus ad glossas ipsas. Glossae partes duae sunt: lemma altera, altera interpretamentum, quarum illam quotquot ego novi glossariorum codices omnes[1]) in sinistra, hanc

---

[1]) Non obstat vetustissimum glossarii latinograeci exemplum papyri Parisiensis a. 1865 editae et nuperrime a Buechelero in Fleckeiseni Annal. t. 111 (a. 1875) p. 309 sqq. egregie enarratae, quippe cuius glossarioli ratio prorsus singularis sit.

in dextra parte positam exhibent hunc in modum: *uorticum: maris gurgitū undarum* (cod. Leidensis 67 E f. 60^{v}a). Qui quidem usus non minus constans est quam discriminis quod inter lemma et interpretamentum intercedit significatio varia. Aut enim nihil interponitur nisi vacuum spatiolum (velut *Excido* *decido* cod. Leidensis 67 E f. 24^{r}a), aut puncta, apices, id genus similia inseruntur (*Abactus · ab acto remotus* cod. Leidens. 67 F f. 62^{r}d; *Excutit: extendit* cod. Leidens. 67 E f. 24^{r}a, quo in codice : vel : nota librarii plerumque usi sunt, non aliter atque in codice Vat.-Palatino 1773, ubi etiam · et ·; et ; usu veniunt; in codice Amploniano non solum spatiolis sed etiam · et , notis discrimen significatur; in codice Sangallensi 912 habes · et : ; codex Leidensis 67 F f. 60^{r}b *Quirites ·: populus* exhibet; sim.), aut nulla omnino discriminis nota exstat[1]) (velut *Municeps ciues idēmunicipat* cod. Leidensis 67 E f. 40^{v}b), unde non mirum quod non raro lemmatum partes interpretamentis adhaeserunt, interpretamentorum lemmatis[2]). Ad externam glossarum speciem etiam illud spectat, quod glossarum lemmatis hic illic notulae quaedam praemittuntur. Sic, ubi idem lemma bis ponitur diversis tamen interpretamentis, ei quae sequitur glossae praemitti solet *it̄* hoc est *item*; velut in codice Leidensi 67 F f. 59^{v}c:

priuilegium: *excusatio a lege concessa*
it̄ priuilegium: *preiudicium*

vel in codice Bernensi 224 f. 211^{r}b:

fatescunt: *feriendo dissipant*[3])
it̄ fatescunt: *deficiunt aut dissoluuntur dissipantur*.

---

1) Qui glossas latinas ediderunt adhuc omnes, ut lemmata et interpretamenta disiungerent commatis usi sunt, quem usum continuare noluimus, cum hac nota in interpretamentis quoque ipsis frequenter opus sit. Itaque ne perspicuitas turbaretur, aliud quid requirentes diu multumque dubitavimus utrum] an : nota praeferenda videretur, quarum hanc praestare nunc persuasum habemus.

2) Velut in glossa Amploniana^{2} p. 286, 49 ed. Oehler.: *Cerula: collavaria, distincta,* hoc est *Caerula colla*: *varia, distincta,* quae ad Vergilii Aeneid. II, 381 *attollentem iras et caerula colla tumentem* spectat.

3) Quamquam *dissipantur* facile quispiam correxerit, tamen *dissi-*

'Libri illius glossarum' variae particulae unde haustae sint praemissis notis[1]) indicatur hunc in modum:

degts Famegerulus fama nuntians sic enī dicim̄ et rumigerulus cod. Palatin. 1773 f. 129^{v}
placidi Colum ſ colatorium ·; ibidem f. 79^{v}.

In codicis Leidensis 67 E priore glossario inde ab *anathema: maranatha, perdicio in aduentum domini* f. 7^{r}a glossa usque ad *dis: diues* f. 19^{r}a litterulae praefixae sunt, quibus nomenne sit an verbum an adverbium glossae lemma significatur: sicut f. 13^{r}a:

n̄ callidissimus: uersutissimus, astutissimus[2])
n̄ cancros: cancellos
ū capissere: accusare
itū cauillare: non simpliciter ridere
ad̃[3]) *cassabunde: sepius emendande*
n̄ cassicolum: reticolum

Haec fere lemmatis glossarum hic illic praefiguntur; non desunt quae post interpretamenta addantur. Sic eorum qui legerant additamenta ut verba corrupta emendarentur adscripta, simul cum corruptelis propagantur. Velut in codice Amploniano[2] — quam rem Oehlerus p. 270, 324 prorsus perturbavit — haec glossae traditae sunt:

---

pant scripturam, quam etiam alii huius glossae fontes, velut gloss. Parisinum Hildebrandi p. 139, 71 (cf. ibidem *fatescit: . . . aperitur uel aperit*) et cod. Leidensis 67 F[1] f. 25^{v}a exhibent, quominus in dubium vocemus impedit certa quaedam ratio de linguae vulgaris usu derivata, quode infra suo loco plura.

[1]) Pluribus de hac quoque re infra agetur.

[2]) Codex *calidissimus . . . artutissimus* exhibet.

[3]) Vide quam perverse librarius *ad͠*, hoc est *adverbium,* addiderit, inductus ille gravi glossae corruptela, quam sic emenda: *cassabundae: saepius cadentes* coll. cod. Bernensi 258 f. 178^{v}c (*cassabunde sepius cadendo*), Mai VI p. 514 b (*casabundae s. cadendae*); 'saepius cadentes' haud aliter atque Pauli Festus p. 48, 4 *cassabundus* 'crebro cadens' interpretatur. Ceterum glossae nostrae omnes *cassabundus* scripturam exhibent, velut hae: *cassabundus: uacillans, instabilis* (sive mavis *c.: instabilis, uacillans*); *cassabunda: titubans*; *cassabundo: titubanti, dubitanti*; *cassabundum: dubitantem, titubantem*; *cassabundus: dubitans, timens.*

Arietat: ad modum arietis aliquid inpendit
Arrabonem: arram pingit
Artepta: genus est uasis quasi pigella in

ubi facile ipse videbis corruptae *inpendit* vocis emendationem quae est *inpingit* duabus quae subsecuntur glossis adiectam esse. Neque aliter eiusdem in codicis glossa[1]) p. 347, 64 ed. Oehl. *lirantes: errantes arantes, arantes* illud natum quod in corruptae *errantes* scripturae locum substituendum est.

In fine glossarum etiam variae scripturae addi solent. Cf. glossam codicis Leidensis 67E f. 30^{r}a: *gradũ grandis alibi graderis*; f. 59^{v}a *ui granti ligant uituperant et alibi repperi uitligant idẽ hoc ẽẽ* (reppererat ille nescio quis duas glossas hasce: *uigrantiligant: uituperant* et *uitligant: uituperant,* quarum lemmata *uitiligant*[2]) esse debebant). Item in cod. Bernensi 224 f. 205^{r}b *catox: caudus coxa consentaneus*[3]) *in alio catax.*

---

[1]) Hac de glossa vide Act. soc. phil. Lips. t. IV p. 360.

[2]) Ad Catonem referenda videtur glossa, cuius memoria haec est:

Uitiligant: uituperant

gloss. Turnebi Adv. XXVIII, 6; cod. Leidensis 67F[1] f. 53^{r}d (*uitilegant*); cod. Bernensis 224 f. 226^{r}b (*uitilegant*); cod. Vossianus Fol. 26 (*uitilegant*); gloss. Salomonis.

Cf. Catonem p. 80 ed. Iord.: *scio ego quae scripta sunt si palam proferantur, multos fore qui vitilitigent, sed ii potissimum qui verae laudis expertes sunt. eorum ego orationes sivi praeterfluere,* ubi Plinii codices *vitii litigent, ut eligant, ut eligat, ita reprobent ut eligant* et *sibi* exhibent. Mirum illud *sivi* Iordani coniecturae debetur: alii *sino* vel *ibi* scripserunt; num forte *sine* futuri forma Catoniana? Ad eundem Catonem revocanda haec glossa:

Natinare: negotiari

'Isidori' gloss. p. 687, 48 (ubi *negotiare* Scaligeri glossae); cod. Vossianus Fol. 82; gloss. Salomonis f. 138^{v}a (*negotiare*); gloss. Hildebrandi p. 216, 15 (ubi *negociare* Parisinus, *negotiare* Leidensis).

Cf. Festum p. 166: 'nati[natio dicebatur negoti]atio: et natinatores [ex eo seditiosa negotia] gerentes. M. Cato in [. . . . .]*multu Macedoniae, Etruriam, Samnites, Lucanos inter se natinari atque factiones esse.*'

[3]) De hac glossa, ubi ad glossas Lucilianas perventum erit, agetur.

Haec fere adduntur: multo plura quae olim integra exstiterant postea interciderunt. Sic glossarum interpretamentorum persaepe nec vola exstat nec vestigium: ut in cod. Leidensi 67E f. 57ᵛb *uibia uaram*[1]): , ubi olim scriptum fuisse *uaram uibia: perticae duae sunt inter se colligatae, quae asserem sustinent; unde prouerbium 'uibia uaram sequitur'* collata 'Isidori' glossa[2]) p. 698, 19 ed. Vulc. paene certum est. Similiter codicis Amploniani² p. 270, 289 glossa *anfibulum*: hiat; neque illius glossarioli, quod in codice Leidensi 67F secundum locum tenet, glossa f. 60ᵛd *sine fabulari* non truncata esse potest. Non semper autem librarii lacunam inter glossas integras male hiantem patienter tulerunt; velut in cod. Vaticano 3321 f. 52ᵛ qui *erga id: uacuum* scripsit, glossam interpretamento carere videtur indicare voluisse. Sic cum totum non raro intercidere interpretamentum constet, non mirum est quod partes interpretamenti dissolvuntur, ut undique conquisitis demum scripturis plena atque integra glossae alicuius forma evadat. Itaque ne quid delitescat, consentaneum est nunquam non diligentissime circumspiciendum esse. Omnino enim — id quod, quicunque glossis emendandis operam navarunt, fere omnes neglexerunt, sive codicum glossas continentium penuria laborantes sive uberrimas librorum manu scriptorum copias imprudenter spernentes — bona pars glossarum, quippe permultis saepe codicibus servatarum, facillime et suppleri possunt et emendari, dummodo testimonia quoad fieri possit omnia colligantur. Velut glossa codicis Leidensis 67E f. 18ᵛb *discerniculum: ornamentum* plenior exstat in Hildebrandi glossario Parisino[3]) p. 108, 280 *discerniculum: ornamentum capitis*, plenior etiam apud Maium VI p. 521a et

---

[1]) Inter glossas quae a *ua-* incipiunt: ut *uaram uibia* potius in lemmate fuisse consentaneum sit.

[2]) Scaligeri excerpta *uarum uib. ianam p dice* exhibere videntur, Vulcanius *varam tibiam janam, perticae* edidit; ego glossam supra dedi qualem Scaliger scripsit Ausoniarum lectionum I, 18 (Heidelbergae a. 1588 ed. p. 73), ubi proverbium illud 'primum e situ eruit.' A Scaligero totus pendet Bon. Vulcanius 'notarum' p. 104, 7.

[3]) Item nimirum in codice Leidensi 67F³.

ut Placidi[1]) ibidem p. 560a *discerniculum*: *ornamentum capitis virginalis*, plenissima autem et ut videtur integra in codd. Vossianis Fol. 24[2]) et Fol. 82, Amploniano² p. 296, 73, glossario Salomonis[3]), apud Papiam: *discerniculum*: *ornamentum capitis virginalis ex auro*. In supplendis hac ratione glossis non mirum est quod vetustissimorum codicum, velut Sangallensis 912 et Vaticani 3321, glossaria[4]) e ceterorum grege eminent. Qua de re quoniam infra, ubi ad singulos codices accurate describendos perventum erit, singillatim agetur, nunc unum ex sexcentis exemplis proposuisse satis habemus. Glossa enim haec:

Candes: *vasa fictilia*

cod. Sangallensis 912 p. 45; cod. Vossianus Fol. 24; cod. Vossianus Fol. 82; cod. Amplonianus¹ p. 280, 43 (*caudes*) et p. 285, 365 (*uictilia*); cod. Amplonianus² p. 286, 29; gloss. Hildebrandi p. 43, 28; gloss. Salomonis; Papias; Osbernus p. 138b coll. p. 87; gloss. 'Isidori' p. 673, 17 et 675, 34.

insigni additamento uno codicis Vaticani 3321 f. 17ᵛ testimonio augetur: *cardens*: *uasa frestiua saliorum*[5]), unde evadens *candes*: *vasa fictilia Saliorum* scriptura quam bonae frugis sit neminem fugit.

Truncari glossas iam vidimus: easdem interpolari alienisque additamentis ampliari non desunt quae ostendant. Glossarum enim multiplex et in minutas particulas discreta materia ita comparata est, ut eum qui legat ad interpolandum

---

[1]) Hausit Angelus Mai ex cod. Palatino 1773, cuius in folio 102ᵛ *Placidi Discerniculum ornamentum kapitis uirginis* scriptum esse Usenerus auctor est. Quae glossa utrum re vera Placidi sit an errore adscriptus fontis indiculus nescio, cum reliquorum 'libri glossarum' codicum testimonia penes me non sint.

[2]) Ibi *discernaculum* scriptum est.

[3]) Nisi quod ibi *virginis* habes.

[4]) Addendum prae ceteris codicis Amploniani glossarium alterum, quod quamvis multo post illa scriptum sit, sat saepe tamen proprias suas hac in re virtutes habet.

[5]) Hinc hausit A. Maius VI p. 514a, qui tamen *fretiva* edidit: *frestiua* nostrum Ludovicus Mendelssohn excerpsit. Ceterum *vasa festiua* a Maio parum feliciter propositum esse testimonia supra collecta docent.

quasi invitet: qualia tamen additamenta plerumque hau difficile a reliquarum glossarum integritate seiungi possunt. Aut enim ipso codice diligentius examinato aliena eicere licet, ubi aliam manum litterarum et atramenti discrepantia notabilem talia inseruisse apparuerit. Velut in codice Leidensi 67E f. 19ʳa, ubi haec scripta sunt:

ñ dios grece iouis[1]) *est*
ñ dis diues dissociare disiungere
disserenat[2]) *in diuersum serenat*

neque litterarum ordo neque ipsius glossae natura suspitionis quidquam movet[3]): at ipsum codicem inspicientem fugere non potest *dissociare*: *disiungere* interpolatori deberi. Alibi autem codicis ope supersedebimus, cum litterarum ordo laesus eius qui sua inseruit conatum planissime ostendat. Velut glossarum in eodem codice non procul ab initio f. 1ʳa scriptarum

abstrusum: *latens, occultum*
absclatata: *nauis piratica*[4])

---

[1]) *Iovis* nominativum apud antiquos, in lingua vulgari, apud scriptores non satis elegantis orationis velut Hyginum, Ampelium, alios frequentari nemo nescit.

[2]) Elegans idque satis rarum *disserenandi* verbum facit ut huius glossae memoriam cum lectoribus communicandam putemus:

Disserenat: *in diversum serenat*
cod. Vossianus Fol. 24 (*diuerso*); cod. Bernensis 224 f. 209ʳa (*diuerso*); cod. Amplonianus² ined. p. 296, 84/85 *disserer*^re^*at i. d. rerat);* Mai VI p. 521a; gloss. Salomonis.

Neque hinc aliena glossa *disserenus*: *serenus* codicis Voss. Oct. 24².

[3]) Non magis offendit, quod duae glossae uno versu continentur; nihil enim saepius usu venit.

[4]) Reliqui fontes *Abstlatata*: *nauis piratica,* exhibent, veluti cod. Leidensis 67 F¹ f. 1ᵛc (*abslatata*); cod. Vossianus Fol. 26; cod. Bernensis 258 f. 48ʳb (*pir*^i^*atica*); cod. Bernensis 224 f. 199ʳa (*naues*). Notum est *stlata* vocabulum (cf. Paulum p. 312, 6 *stlata*: *genus navigii latum magis quam altum* . . . ; Philoxenum p. 203, 11 *stlatta*: πειρατικοῦ σκάφους εἶδος; 'Caper de orthographia' p. 2246 P. *stlataris*: *sine c litera scribendum est a stlata rate piratica*), quocum quin aliquo vinculo *abstlatata* cohaereat dubium non est, quamquam incertum

abrogans: *humilis*
arrogans: *superbus*
abiectus: *inquinatus*

ordinem turbatum esse invecta *arrogans*: *superbus* glossa, qua opus esse putabat sciolus nescio quis ad explendam eam quae praecedit glossam, qui non caecutiat facile viderit. Difficilius etiam cod. Sangallensis 912 p. 48 additamentum lateat, ubi inter medias *c* litterae glossas haec legentis oculos offendit: *amicum*: *tonfilon* hoc est *amicum*: τὸν φίλον. Non raro autem ad turbatum litterarum ordinem illud indicium accedit, quod eiusdem glossarii novus codex suspitiosas glossas omittit, id quod cum in alia tum in Hildebrandi 'glossarium Parisinum antiquissimum' cadere infra demonstrabimus.

Praeter glossas interpolatas etiam prorsus aliena immiscentur atque iterum iterumque descripta propagantur. Cuius rei luculentius exemplum nullum novi hoc. Vulcanius enim inter 'Isidori' glossas p. 682, 27 permiram glossam hanc edidit: *Heti folia quatuor fuere de exemplari.* At haec non glossa est, qua abstrusum aliquod vocabulum explicetur, sed notula nescio cuius lacunam exempli indicantis; eadem enim glossa in codice Leidensi 67 F[1] f. 29[r] talis exstat: *hieti folia quattuor quae excisa fuerunt de exemplax* et in glossario Salomonis inter *hesperius* et *heth*: *hestus folia a quatuor que excisa fuerint de exemplaria,* ubi de 'quattuor foliis de exemplari excisis' agi apparet, neque tamen quid pro lemmate glossae — *hieti*, *hestus*, *heti* — scribendum sit statim in oculos incurrit. Itaque multa velut *hic desunt* tentanti neque tamen multum proficienti succurrit mihi quae in codice Leidensi l. s. s. excerptae praecedit glossa non minus mira: *hic habet minus int̄*, quam etiam glossarium Salomonis, ubi *inter* scriptum est, exhibet. Compositis his duabus glossis

---

quonam. Coniecerit fortasse quispiam collata Salomonis glossa 'stlattaria genus est nauis latronibus aptum et ab illis possessa, in qua properant diuersas p̃clari (*scr.* praedari) gentes uel regiones', *ab stlataria* nescio ubi scriptum maleque intellectum esse; si quis autem eiecta tertia *a* littera *ab stlatta* scribere maluerit, non habeo quod contra moneam.

hic habet minus inter et *hieti folia quattuor* . . . vix dubium est quin integrum additamentum[1]) sic restituatur: 'hic habet minus inter *h* et *i* folia quattuor, quae excisa fuerunt de exemplari.'

A toto hoc capite quod est de interpolatione ne illud quidem alienum est, quod glossae suis locis depulsae aliorsum non raro invehuntur. Qua tamen in re vix possumus satis cauti esse. In emendandis enim glossis illud quoque saepenumero neglectum est quod, nisi omnes corrigendi viae quasi clausae sunt, non licet initiali glossae littera mutata emendationem periclitari. Quam legem, quamvis tam manifesta esse videatur ut demonstratione non egeat, permulti tamen — quo ex numero ne Scaliger quidem eximendus est — eo violarunt, quod glossas ad alias litteras deferri posse nimis facile sibi persuaserunt. Nam quamvis illud factum esse omnino negari non possit — scriptorum enim loci, unde glossae depromebantur, sat saepe iam corrupti erant —, attamen larga glossarum quae huc pertinere videantur copia ob certas rationes (imprimis dico vetustas et linguae vulgaris formas) aliter comparata est. Velut Iosephus Klein ('Zu den Glossen des Philoxenus' in Musei Rhen. t. XXIV (a. 1869) p. 289 sqq.), ubi Philoxeni glossam Livianam p. 23, 4 ed. Vulc. '*a*roscit: πλανᾶται' in '*e*rrascit: π.' mutandam proponit, non debebat ad eiusdem glossarii p. 152, 38 *pariolus*: προφήτης, θυοσκόπος provocare; *pariolus* enim nihil est nisi *phariolus* hoc est *fariolus*[2]). Sic glossae codicis Leidensis 67 E f. 30^{v}b *heligus genus ẽ metri conaxa metro et penta metrico*, cuius interpretamentum *genus est metri conpositi ex hexametro et pentametro* scribendum, et f. 61^{r}b *yperbolice*: *elate*

---

[1]) Hinc quid ad indolem glossarii existimandam concludi possit infra exponemus.

[2]) Cf. *fariolus*: *uates* glossam codicum Vaticani 3321 f. 61^{v}; Sangallensis 912 p. 105 (*uatis*); Amploniani^{1} p. 331, 119 (*uatus*); Amploniani^{2} p. 333, 108 (*furiolus fatis*) et permiras duas hasce: *fariolus*: *uatis, qui ariolus: unde hyfa uocant* (cod. Leidens. 67 E f. 25^{r}a) et *fariolus*: *ariolus, uates, quod galli humerum* (*Homerum*?) *dicunt* (gloss. Salomonis, ubi vox paenultima sic scripta exstat *humerũ*, singulari *h* litterae forma).

ob vulgaris sermonis *h* modo addentis modo dementis consuetudinem non suis locis exstant. Similiter iudicandum est de his glossis: *Ubdo: obduco vel subpono* (gloss. Hildebrandi p. 289, 49: *obdo*); *Bispillum: mortuos portans* (ibidem p. 32, 44: *vespillo*); *Conisma: picta imago* (cod. Amplonianus[1] p. 280, 1: *conisma* = *iconisma* = εἰκόνισμα); *Pistilia: capitella* (idem p. 361, 174: *pistilia* = *epistilia* = ἐπιστύλια); *Pimelia: gr. cura* (idem p. 362, 251: ἐπιμέλεια); *Haus:.dimersum eabruptum infernum uel tenebre exteriores* (cod. Leidensis 67E f. 30ᵛa: *haus* = *Chaos*); aliis. Quamquam sane — ut iam diximus — negari non potest, hic illic nullam eius modi rationem subesse, velut codicis Leidensis 67E f. 9ᵛb glossa *ñ bacti: conpulsi* inter *b* litteram recepta est *Coacti* lemmate in *bacti* corrupto. Similiter eiusdem codicis f. 8ʳb *a* litterae glossa *ñ aruas: demonas*, quam etiam codices Vaticanus 3321, Sangallensis 912, Leidensis 67F, Bernensis 224, alii exhibent, nisi *laruas* lemma scripseris intellegi nequit.

Ab his, quae ad universa glossaria spectantia praemonenda putavimus, ne illa quidem quaestio gravissimi ad recte aestimandam glossarum latinarum indolem utilitatemque ponderis aliena est, quodnam inter ceteras glossas et Pauli epitomam sive Festum sive Verrium Flaccum necessitudinis vinculum intercedat. Si enim vera esset, quae tralaticia est de glossis latinis opinio, hausta nimirum haec omnia ex Pauli epitoma sive Festo: si diutius in colligendis disquirendis emendandis his reliquiis versaremur, non sine aliquo iure oleum et operam perdidisse diceremur. Quae quidem quaestio quamquam generatim absolvi nequit — singula enim glossaria diligenter in examen vocanda sunt vocabunturque infra[1]) —, tamen hoc vel nunc contendere licet, glossas mere latinas quae proprie sic vocantur non ex Paulo — Festo — Verrio Flacco sumptas esse, sed, quamvis ad unum eundemque fontem, scriptorum dico locos certos, saepissime redeuntes non raro simillimae sint, fere semper tamen ex prorsus aliis atque ex Festo rivulis fluxisse. Quae ratio ut unicuique in oculos

[1]) Velut Philoxeni, Placidi, Salomonis, alia glossaria.

incurrat, exempla cumulanda neque chartae parcendum esse duximus.

Romuli vetustum *altellus* cognomen ex solo Paulo p. 7, 10[1]) adhuc notum est: 'altellus Romulus dicebatur, quasi altus in tellure vel quod tellurem suam aleret, sive quod aleretur telis[2]); vel quod . . . alternis vicibus audierit locutusque fuerit.' Vide, quae copia glossarum ex Festo non derivatarum huc spectet:

I. *Altellus*: *terrae nutritus*[3])

Mai VI p. 506a; cod. Vossianus Oct. 24[2]; cod. Sangallensis 912 p. 20.

II. *Altellus*: *alte edocatus*

Fragmentum Vindobonense 2404 (*acitella*); cod. Sangallensis 912 p. 20 (*alcitellus*: *alte evocatus*).

III. *Altellus*: *altus diminutive*

cod. Amplonianus[3] p. 273, 107 (*diminũ*); fragmentum Deycksii.

IV. *Altellum*: *hoc est terrenum*

Mai VI p. 506a (*terranum*).

Sic confer quae subieci:

Pauli Festus:	Glossae:
p. 9, 14: Adrumavit: rumorem fecit sive commurmuratus est, quod verbum quidam a rumine id est parte gutturis, putant deduci.	Adrumavit: rumorem adtulit Mai VI p. 504a; cod. Vossianus Oct. 24 (*adruminavit r. attulit*); gloss. Crameri 'Hauschronik' p. 202 (*obtulit*); Mai VI p. 504a = cod. Vatican. 3321 f. 6[r] (*adruminavit r. adtollit*); gloss. Hildebrandi p. 4, 47 (*adtullit* L); cod. Bernensis 16 f. 11[r]b (*attulit*: ut ex Vergilio!); cod. Vossianus Fol. 82; cod. Amplonianus[1] p. 263, 361 (*obtulit*); cod. Amplonianus[2] p. 267, 119 (*adromavit*); gloss. Isidori p. 669, 46 (*adrummavit rumores*); gloss. Salomonis (*attulit*).

[1]) 'Romuli cognomen hoc solo teste notum, a Naevio puto vel Ennio memoratum': O. Muellerus in adnotatione.

[2]) Num forte *tellis*?

[3]) *terrae* locativus est.

p. 16, 6: Arculum appellabant circulum, quem capiti imponebant ad sustinenda commodius vasa, quae ad sacra publica capite portabantur.

Arcolonus[1]): circulus, quem in capite habent qui exgerunt uasa
Mai VI p. 509a; cod. Vossianus Oct. 24² (*arcolomus*: *qui* — *vasa* verbis omissis).

Arculus: circulus, quod ubique arceat
cod. Vossianus Fol. 24 (*qđ*); cod. Vossianus Fol. 82; cod. Leidensis 67 F² f. 54ᵛd (*qđ usique*).

p. 11, 14: Arferia aqua quae inferis libabatur, dicta a ferendo; sive vas vini, quod sacris adhibebatur.

Arferia: vas vinarium, quo vinum ad aras ferebant[2])
Mai VI p. 509a (*arseria*); cod. Leidensis Bibl. Pub. 191³ (*arseria*: *v. v.*; reliqua desunt); cod. Vossianus Oct. 24² (*vasa quod . . . ara fert*); cod. Sangallensis 912 p. 25 (*arceria . . . cum quo . . . ferebat*).

p. 56, 13: Clingere: cingere, a graeco κυκλοῦν dici manifestum est.

Clingit: cludit[3])
gloss. Hildebrandi p. 55, 109 (L et P); cod. Vossianus Fol. 82 (cf. ibidem *clangit*: *clingit cludit*, quod natum ex *clangit*: [*personat*]; *clingit*: *cludit*); gloss. Isidori p. 673, 42 (*eludit* male Vulcanius: *cludit* Scaligeri excerpta); cf. etiam Papiae glossam: *clingo*: *excludo*.

---

[1]) Quid haec vocabuli forma sibi velit nescio; neque tamen corrigere ausus sum.

[2]) *Arferia* glossographo ex *ara* et *ferre* natum videtur: at *ar* potius *ad* praepositionem esse nemo non videt.

[3]) Verum permira glossa, quae aut *clinsit*: *decurtavit* (cod. Sangermanensis teste Hildebrando p. 55b) aut *clinsit*: *degustavit* (Mai VII p. 555b) aut *clinsit*: *decortavit* (gloss. post Salomonis gloss.) aut *clinxit*: *decurtavit* (Papias) scribitur, ad *clingere* verbum non pertinere videtur. Quo autem modo emendanda sit, incertus haereo; num forte CLINSIT ex GLUVSIT (*gluvsit* = *glubsit*) natum et pro *decortavit* (sic glossarium post Salom. adiectum) *decoriavit* scribendum? Cf. *glubit*: *excoriat* (*glumit* gl. Salomonis et cod. Bernensis 357 f. 14ʳa; *gluuit* cod. Leidensis 67 E f. 29ᵛa et cod. Palatinus 1773 f. 141ᵛ; *glumit exoritur* Papias).

p. 47, 8: Carinantes: probra obiectantes, a carina dicti, quae est infima pars navis; sic illi sortis infimae.

Carinantes: inludentes, inridentes

Mai VI p. 530b (*karinantes*); Mai VII p. 565b (*karinantes inludentes vel invidentes*); gloss. Salomonis (*karinantes illudentes vel irridentes*); gloss. Arabic. p. 702, 45 (*carino: illudo, irrideo*); gloss. Vincentii Bellovacensis (*karinantes illudentes*), apud quem *inridentes* omissum est, sicut etiam in eis quae nunc secuntur testimoniis: cod. Sangallensis 912 p. 46; gloss. Hildebrandi p. 46, 44 (*carinentes* *PL); cod. Amplonianus[1] p. 282, 162; cod. Amplonianus[1] p. 285, 360; cod. Amplonianus[2] p. 286, 44; cod. Vossianus Fol. 24 (*carinentes*); cod. Vossianus Fol. 82 (*carinentes*); gloss. Salomonis (*carinentes illudentes*); Papias (*carientes illudentes*); gloss. 'Isidori' p. 673, 24.

Carinantes: argutantes[1])

cod. Vossianus Oct. 24; cod. Sangermanensis Du Rieuo teste.

p. 42, 1: Coniuoli[2]): oculi sunt in angustum coacti coniventibus palpebris.

Coniuoli: concordes, coniuncti

Mai VI p. 517b; cod. Sangall. 912 p. 66 (*conuoli c.*, om. *coniuncti*

[1]) Vides Ennii Annalium versuum 181 sq. 'contra carinantes verba [atra] atque obscena profatus' *carinantes* vocabulum diversos glossographos interpretatos esse *probra obiectantes*; *inludentes, inridentes*; *argutantes*. (De ipsa forma v. Ritschelium disputantem de epigramm. Sorano in Monum. epigr. tr. p. 17).

[2]) Non suo iure hoc loco O. Muellerus Lindemannum secutus est, librorum scripturam quae est *contuoli* male defendentem: debebat potius Scaligerum, qui *coniventibus* vocabulo duce *conivoli* ingeniose proposuit, quae emendatio egregie confirmatur glossa illa *conivolis: frequenter nictantibus*. Ad translatum eiusdem vocabuli usum spectat etiam alia glossa: *coniuoli: concordes, coniuncti* et Paulus p. 61, 8 *conivola: occulta*. Ceterum quod *coniventibus* scripsi, non nititur haec scriptura unice vera Muelleri codicibus (*conniventibus* Monacensis, *continentibus* Gudianus exhibent), sed excerptis ex Pauli epitoma in glossarium Salo-

voce); cod. Leidensis 67 F f. 17ᵛd (*coniboli*); cod. Bernensis 224 f. 207ᵛa (*coneboli*); gloss. Hildebrandi p. 68, 276 (*conibuli*); cod. Vossianus Fol. 24 (*conibili*); cod. Vossianus Fol. 82 (*conibuli*); cod. Vaticanus 3321 f. 27ᵛ (*coniboli*); cod. Amplonianus² p. 289, 233 (*conibo c. coniunctio*); gloss. Isidori p. 672, 58 (*iuncti*); gloss. Isidori p. 676, 5 (*cohibuli*); cod. Sangermanensis (*conibuli*); Mai VII p. 556b (*coniboli*); Papias (*conniuoli*).

Coniuolis: frequenter nictantibus

cod. Sangermanensis apud Hildebrandum ad Glossarium Parisinum p. 69a: *cohibulis* codex, attamen inter *con-* glossas; *nutantibus* idem, quod emendavi.

p. 74, 9: Diabathra: genus solearum Graecanicarum.

Diabatra: genus calcei muliebris[1]

cod. Amplonianus² p. 296, 96 (*diabratro*).

---

monis glossis subiectum derivatis, ubi *conitentibus* scriptum est. Paulum et Festum non raro glossariorum ope et emendari et illustrari posse luculenter demonstravit Scaliger, post quem novi quidquam vix prodierit, quamquam permulta eius studiis addi possunt. Velut vide num ad illustrandum Pauli locum p. 26, 8 *aestimias*: *aestimationes,* ubi *aestimias* vocabulum ut Muellerus ait 'alias incognitum' in *aestimia* mutare volebat I. Lipsius, defendebat O. Muellerus, glossarum memoria adhiberi possit. Aperte enim ad eandem vocem codicis Sangallensis 912 p. 15 glossa *aefunnę*: *aestimationis* spectat, cum pro *aefunnę* scribendum sit *aefτιmię* hoc est *aestimiae.* Ceterum ne *aestimium* quidem vox a glossariis aliena est: cf. *aestimium*: *aesţimatio* apud Maium VI p. 505a; *aestimium aestimationem puto dici* (cod. Sangerman.; cod. Bernensis 16 f. 16ᵛa, qui *aestinum* erasa *n* littera et *mi* supra *-in-* scripto exhibet; Mai VII p. 551a).

[1]) Naeviana glossa, ut videtur, ad versum *Díabathra in pedibús habebat, érat amictus épicroco* (v. 57 p. 13 trag. Ribb.²) spectans.

Festus p. 177a 16: Nictit canis in odorandis ferarum vestigiis leviter ganniens, ut Ennius in l. X (ann. v. 344 sqq. p. 51 sq. ed. Vahl.): 'sicut si quando vinclis venatica velox | apta solet canis forte feram sei nare sagaci | sensit, voce sua nictit ululatque ibi acute'; unde ipsa gannitio.

Nictit canis, cum acute gannit
cod. Sangallensis 912 p. 178 (*agute*); cod. Leidensis 67 E f. 42[r]b; cod. Amplonianus[1] p. 354, 64 (*nectit*); cod. Amplonianus[2] inedit. p. 355, 19/20 (*accute*); cod. Vossianus Fol. 82; cod. Leidensis 67 F f. 37[r]d (*canes . . . gignit*); cod. Bernensis 224 f. 217[r]c (*canes*); gloss. post Salomon. f. 273[r]b; Mai VII p. 570a (*necne canis dum gannit*); Papias (*nictim*); gloss. Hildebrandi p. 218, 76 (*acutae* L: *cannit* L et P); gloss. Isidori p. 688, 3.

Nictit canis, cum leviter gannit
cod. Leidensis 67 E f. 42[v]a (*niet . . . garrit*).

Nictit canis, cum excitatur
cod. Vossianus Oct. 24[2] (*excitetur*).

Nicto: latro
cod. Leidensis 67 E f. 42[r]b; cod. Amplonianus[1] p. 354, 45; cod. Vossianus Fol. 82 (*nioto*).

Festus p. 205a 2: Offendices ait esse Titius nodos, quibus apex retineatur et remittatur. At Veranius coriola existimat, quae sint in loris apicis, quibus apex retineatur et remittatur, quae ab offendendo dicantur. nam quom ad mentum perventum sit, offendit mentum.

Offendix: nodus proprie, quo apex flaminum retinetur et premitur
Mai VI p. 537a (*offendis*); cod. Bernensis 258 f. 181[v] (*offendix: nodus*, reliquis omissis).[1])

Haec omnia cum ex Paulo sive Festo hausta esse non possint, quaeritur unde tandem glossae tam exquisita doctrina

[1]) 'Isidori' glossa p. 689, 13: *Offendices: nodi quibus libri signantur*, utpote ex Osberni Panormia hausta (cf. Mai Class. Auct. t. VIII p. 398: . . . *offendices, cum .i. nodi quibus libri signantur*, et p. 401a *offendices: nodi quibus libri signantur*) admodum suspecta est.

conspicuae fluxerint. Quae quaestio satis intricata, cum codicum glossas continentium praecipua pars etiamnum in bibliothecis abscondita lateat, absolvi nondum potest, attingi autem et ex parte tractari potest. Atque ut multae glossae ex codicibus glossatis, ut hoc vocabulum fingere liceat, aperte sumptae sunt, quarum exempla infra quaere, ita equidem non dubito quin bona pars doctissimarum glossarum ad vetustissimos glossographos — Aurelios Opillios dico, Aelios Stilones, Servios Sulpicios, alios — redeant, quo ex fonte quae hausta erant per multos rivulos ducta postremo in glossaria nostra pervenerunt. Exstant enim glossae quae non sine aliqua probabilitate ad tam locupletes auctores revocari posse videantur.

Apud Festum p. 173a 21 de *nuscitiosus* voce haec exponuntur: 'Nuscitiosum Ateius Philologus ait appellari solitum, qui propter oculorum vitium parum videret. at Opillius Aurelius nuscitiones esse caecitudines nocturnas. Aelius Stilo, qui plus videret vesperi, quam meridie, nec cognosceret nisi quod usque ad oculos admouisset.' Non improbabile esse duco, ex Aelii Stilonis largis copiis derivatam esse hanc pusillam glossam:

Nusciosus: *qui plus vespere videt*[1])

cod. Vaticanus 3321 f. 105^r; cod. Sangallensis 912 p. 181 (*vepere*); cod. Vossianus Fol. 82; Mai VI p. 535b; gloss. Hildebrandi p. 221, 143; gloss. Salomonis f. 143^{r}b; cod. Amplonianus^2 inedit. p. 355, 38/39; cod. Amplonianus^1 p. 354, 50 (*nasciosus q. vespere plus vidit*); codd. Leidensis 67F f. 37^{v}d et Bernensis 224 f. 217^{v}a (*nuscios plus vespere videt* uterque codex); gloss. Vincentii et Papias (*vespere plus,* ut cod. Amplon.^{1}).

Truncatam enim hanc glossam esse, aperte demonstrat comparativus ille *plus*, qui vix habet quo apte explicetur

---

[1]) Non deest alia persimilis glossa ad eandem vocem spectans, quae sic currit:

Nosciosus: *qui melius vespere videt*
cod. Palatinus 1773 f. 210^r; Papias (*noctiosus*).

De gemella forma quae est *lusci*[*ti*]*osus* infra e glossis non nulla proferentur. Cf. etiam F. Ritschelium 'de Varr. discipl. libris' p. 17.

sine *quam meridie* vel similibus verbis. Idem Festus p. 330b 33 hanc memoriam alibi non redeuntem servavit: '*spirillum* vocari ait Opillius Aurelius *caprae barbam*.' En glossas nostras:

Stirillum: *caprae barba*
cod. Amplonianus[1] p. 374, 55.

Sterillum: *barba de capra*[1])
Mai VI p. 545b; gloss. Salomonis; Papias.

Sic etiam Sulpicii Rufi interpretamentum ad legem XII tabularum spectans in glossis nostris exstare infra demonstrabitur. Vides quam pretiosas antiquae doctrinae reliquias glossae usque ad hunc diem iniuria spretae contineant.

Iam unum restat ad fontes indagandos item pertinens: quae tamen res prorsus certa aut perspicua non est, sed quodam modo ad sensum redit. Namque vel eas quas supra exscripsimus testimoniisque satis suffulsimus glossas

---

[1]) *spirillum* Festus, *stirillum* sive *sterillum* glossae: utra forma vera? Si ἐτυμολογεῖν licet, cur *sterillum* forma displiceat non video. Cogitari enim potest rigidiusculam caprae barbam *ster-illum* vocatam esse eodem modo quo homini 'duribuccio' barba *sterilis* tribuebatur. Qui usus *sterilis* vocabuli — cuius etymon ad στερεός στεῤῥός στέριφος, scrt. *sthiras*, germ. *star* pertinet: vide G. Curtium 'Grundzüge'[3] p. 201 — adhuc non notus re vera exstitit. Confer enim sis hanc glossam:

Barba sterili: *duribuccius*
cod. Leidensis 67 F[2] f. 55[r]b (*stereli*); cod. Vossianus Fol. 82 (*dumbuccius*); cod. Vossianus Fol. 24 (*stereli duri buccius*); cod. Sangermanensis (*stereli duribucius*); cod. Bernensis 16 f. 52[v]b (*duribucius*); cod. Vossianus Oct. 24 (*ducibucius*); Mai VII p. 552b (*duri butius*); gloss. Isidori p. 670, 34 (*barbastereli*); eaedem p. 672, 9 (*barbasterili*).

Pro *duribuccius* poterat etiam *oridurius* interpretari glossographus: cf. Cyrilli p. 609, 38 glossam Σκληρόστομος: *oridurius*. Ceterum ad aliam rem spectat Petronii c. 43 (p. 47, 10 B. ed. mai.) *durae buccae fuit*. Utut autem etymon vocabuli rarissimi se habet, hoc certo scio neminem meae praelaturum esse Ioannis Meursii coniecturam, qui in Exercitationibus criticis Lugduni Batavorum a. 1599 editis II p. 108 sq. haec nugatur: 'nemo . . . nescit *spiras* dictas funes nauticos — quamvis proprie convolutos tantum — omnes abusive. Hinc *spirilium*, quod spirae nimirum inde fierent.'

perlustrantem vix te fugerit, glossarum exquisita vetusta pretiosa ut ita dicam vocabula exhibentium sat saepe in glossariis paria esse tradita; velut memineris glossas illas: *arcolonus*: *circulus, quem in capite habent qui exgerunt vasa* et *arculus*: *circulus, quod ubique arceat*; *carinantes*: *inludentes, invidentes* et *carinantes*: *argutantes*; *nusciosus*: *qui plus vespere videt* et *nosciosus*: *qui melius vespere videt*; *stirillum*: *caprae barba* et *sterillum*: *barba de capra*. Neque aliter comparata est satis magna optimae notae glossarum pars, velut etiam hae, quarum testimonia infra suis locis proferentur: *adasia*: *ovis maior natu* et *adasia*: *ovis maior quae peperit*; *agrippa*: *qui in pedes nascitur* et *agrippa*: *qui in pedibus nascitur*; *noneolae*: *tubercula, quae sub mento caprae sunt* et *noneolae*: *pubes caprarum*; *vagurrit*: *per otium vagatur* et *vagurrit*: *otio deperit, vagat*. Non opus est plurà exempla addere: unum tamen sat memorabile praetermittere nolo.

I. *Ninnarus*: *morio, cuius uxor moechatur: ipse scit et tacet.*[1])

Reconcinnavi glossam ex hisce frustulis:

Ninnarus: *morior* cod. Amplonianus[2] p. 355, 26.

Ninnarus: *morio, cuius uxor moechatur et tacet*: cod. Vaticanus 3321 f. 103[v] = Mai VI p. 535a (*ninnarius . . . necatur*); cod. Palatinus 1773 f. 207[v] = Mai VII p. 570b (*murro . . . mecatur*); gloss. Salomonis f. 140[r]b (*murio . . . mechatur*); Papias (*nimnarus murio*); gloss. Isidori p. 688, 26 (*ninnarius*); cod. Leidensis 67F f. 37[r]c (*murio . . . mechatur*); cod. Bernensis 224 f. 217[r]c (*murio*).

Ninnarus: *cuius uxor mechatur; scit et tacet*: cod. Amplonianus[1] p. 354, 70; cod. Amplonianus[2] p. 355, 24 (*nimnarus*: *et tacet* verbis omissis).

Ninnarus: *mirio, cuius uxor moechatur; ipse tacet*: gloss. Arabic. p. 707, 53.

II. *Ninnarus*: *morio, cuius uxor adulterat, et ipse tacet.* cod. Sangallensis 912 p. 178 (*murio*).

Prorsus idem autem, quod totam glossariorum copiam perscrutanti non potest non evidens esse, etiam in singula quaedam glossaria cadit, cum non nulla, sicut *affatim* glossae et

---

[1]) Vide Ottonem Iahn Musei Rhenani t. VI (a. 1848) p. 477.

codicis Leidensis 67E s. IX permemorabile glossarium, ex duobus fontibus fluxisse videantur, cui rei comprobandae cum hic locus non sit, has duas glossas ex codice illo Leidensi f. 49ᵛa exscripsisse nunc satis habeo:

Quisquilias: *purgamenta de summitatibus corticibusque pomorum*

quisquirias . . . sumitatibus . . . pommorum codex.

Quisquilias: *surculos minutos vel paleas cuiuscunque leguminis*

surculus minutus . . . liguminis codex.

His iam expositis non video quid restet nisi ut glossariorum copiae, quae perlustrantis animum paene perturbat, quoad fieri possit in ordinem redigendae periculum faciamus. Quo in genere qui universam materiam in certas partes discernere velit, eum inutilem laborem frustra sibi impositurum puto, quoniam glossarum multiplex et intricatus conexus fieri non potest quin eius modi conatu divellatur. Nihilo tamen setius non nulla constitui possunt, quae non sine aliqua utilitate memineris. Etenim si quid video, 'glossaria latina' duo imprimis corporum genera appellari solent. Alterum genus illud est, quod usu inde ab antiquitatis temporibus vigente simplices comprehendit glossas, hoc est vocabula rariora et propterea explicatione egentia cum interpretamentis coniuncta, cuius modi est velut codicis Leidensis 67E f. 43ᵛb glossa *obquiniscebant*: *inclinabant se.* Praeterea autem *glossarium* vocabulo paulo plus tribuentes 'glossaria latina' etiam ampla illa corpora appellamus, in quae praeter multos locos ex certis scriptoribus excerptos etiam 'glossae' receptae sunt: cuius quidem generis luculentissimum exemplum est 'liber ille glossarum', ex quo Papiae, 'Salomonis', aliorum glossaria derivata sunt, ubi praeter Placidi, Eutychis, anonymorum glossas etiam multa insunt neque ea parvi ambitus ex Augustino, Ambrosio, Isidoro, aliis, ut notulae marginales indicant, excerpta. Neque tamen omnia huius generis glossaria tam capacia sunt, cum etiam glossas Petronii quae vocantur similiaque excerpta suo iure quispiam huc rettulerit. Hoc genus, ubi glossaria latina perlustrabuntur, altero loco

tractabitur, altero glossae quae proprie sic appellantur. Iam quaeritur, quas in partes haec ipsae discribendae videantur. Ac duo potissimum dividendi modi sunt, quorum alter ad linguam spectat, ad materiam sive ordinem alter. Etenim non omnes glossae quas latinas appellamus mere latinae sunt. Itaque quod ad lemma et interpretamentum glossae attinet:

aut utrumque latinum est: glossaria mere latina[1]), velut quae sub Isidori nomine feruntur, Placidi glossae, sim.;

aut lemma latinum est, interpretamentum graecum: glossaria latinograeca, cuius generis prae ceteris eminent egregiae illae glossae, quae Philoxeno falso inscribuntur;

aut lemma graecum est, latinum autem interpretamentum: glossaria graecolatina, velut Cyrilli quod vocatur glossarium, fragmentum Coloniense, sim.

Huc pertinent etiam latinogermanica, latinogallica, latinoitalica, multa id genus glossaria, quorum tamen non ita saepe rationem habebimus. Etenim maximam eorum partem haud difficile demonstrari potest ex glossis mere latinis factas esse latinogermanicas, latinogallicas, al., interpretamentis in Germanorum, Francogallorum, Italorum al. sermonem conversis. Iam cum ipsae illae glossae, unde novae translatae sunt, fere semper exstent, nihil fere habent ad studia nostra utilitatis. Accedit quod glossarum maxime latinogermanicarum larga copia non e glossariis, sed e codicibus glossatis deprompta est, quae non ad nostrum munus, sed ad illorum scriptorum κρίσιν et ἐξήγησιν spectant. Neque tamen neglex- imus hanc glossariorum partem, de qua quoniam pluribus agere nolumus, pauca huc spectantia nunc proferimus. Si quis autem germanica glossaria et studia ad ea pertinentia uno quasi obtutu perlustrare voluerit, ei commendamus quae I. Zacherus in Erschii et Gruberi Encyclopaediae primae sectionis parte septuagesima Lipsiae a. 1860 edita sub lemmate 'Glossen (althochdeutsche' u. s. w.) p. 213—218 collegit, quibus sane addenda, quae postea in diurnis philologicis

[1]) Glossaria 'latinolatina' novare non audeo.

et alibi edita sunt. Nos praeter vetustiora — velut 'glossaria duo[1]) Carolo Magno inscripta Latino-Francica' in Marci Zuerii Boxhornii Historia Universali (Francofurti et Lipsiae ed. a. 1675), D. Iohannis Diecmanni 'Specimen Glossarii MSCti Latino-Theotisci, quod Rabano Mauro ... inscribitur ... Opus posthumum' Bremae ed. a. 1721 4°, 'Aelfrici' glossarium anglosaxonicum, glossarium latino-italicum Du Cangii, Graffii 'Althochdeutscher Sprachschatz' — hic illic ad usum nostrum non sine utilitate adscivimus Laurentii Diefenbach 'Glossarium Latino-Germanicum mediae et infimae aetatis' ex codicibus manu scriptis et libris impressis concinnatum et Francofurti ad Moenum a. 1857 editum, eiusdemque 'Novum Glossarium Latinogermanicum mediae et infimae aetatis' ibidem a. 1867 evulgatum. Neque nos fugit K. I. Schröerii 'Lateinisch-deutsches Vocabular von MCCCCXX' Pressburgi a. 1859 proditum, Scheleri 'Lexicographie latine du XIIe. et du XIIIe. siècle. Trois traités de Jean de Garlande, Neckam et Adam du Petit Pont' Lipsiae a. 1867 seorsum typis descripta, id genus alia.

Alter dividendi modus ad materiam spectat. Aliae enim glossae compositae sunt ordinis qui dicitur alphabetici aut diligentissime aut laxius aut omnino non ratione habita[2]), significatione autem glossarum prorsus neglecta, quae est multo maior pars: velut 'Isidori', Placidi, anonymae sescentae; aliarum contra ordo is est, ut glossarum ad eandem materiam, velut ad caelum deos animalia supellectilem ferramenta, alia spectantium tota capita conectantur, cuius generis sunt Stephani 'Vocabula in certa capita veluti in communes locos digesta.' Hic quoque aliarum atque latinae et graecae linguarum usus similia protulit, quorum unum commemoro

---

[1]) In priore glossae ad Iuvencum spectantes insunt.

[2]) Qui glossaria non multa novit, non facile putaverit vel glossarum ad alphabeti ordinem digerendarum pervarias esse posse species. Modo enim respicitur ad litteras ab initio vocum primas hunc in modum: *ab- ac- ad- ae-* vel *aba- abb- abc- abd-* . . . *aca- acb- acc-* . . ., modo ad vocales ita, ut talis ordo evadat: alv*u*s *a*uguste abi*u*rat ad *u*lciscendum amb*u*rit amb*u*stum . . ., modo lemmatum extremarum litterarum ratio habetur, sim.

'Vocabularium Optimum' a Guilelmo Wackernagel Basileae a. 1847 editum. —

Primum igitur ad glossaria mere latina nos convertimus, quo ex numero ut 'Isidori' quae vocantur glossas primo loco tractandas eligamus, ipsa earum singularis natura facit.

§ 2.

De 'Isidori' glossis.

'Isidori' glossas, quarum apud priorum saeculorum philologos multiplex fuit, quamvis non semper sanus usus, primus edidit Bonaventura Vulcanius in libro Lugduni Batavorum a. 1600 impresso qui inscribitur 'Thesaurus utriusque linguae . . .' inde a p. 667 '*Applare, cochlear Amasco, amare cupio Abrogans, humilis*' usque ad p. 698 '*Zanga, pellis. Acro, Nigris medium impediit crus*', hoc titulo praefixo: 'Liber Glossarum ex variis glossariis quae sub Isidori nomine circumferuntur collectus.' Simillimae indolis sunt quae p. 699 sq. edidit sexaginta tria 'vocabula rariora collecta e glossis veteribus.' Ad utrumque glossarium pertinent quae p. 91—106 adiectae sunt 'Bon. Vulcanii Brug. castigationes et notae in glossas Isidori', quibus percorruptae illae glossae feliciter sane non semper, plerumque tamen ingeniose tractantur[1]), quae quidem ingeniosa sagacitas et singularis doctrina unde fluxerit mox apparebit.

Exiguo temporis post Vulcanium intervallo iteratae sunt 'Isidori' glossae ad calcem Dionysii Gothofredi I. C. 'Auctorum latinae linguae in unum redactorum corpus', quod editum est S. Gervasii a. 1602. Cum autem glossae Vulcanianae intra singularum litterarum ambitum sine ullo ordine coacervatae essent, sat utiliter apud Gothofredum ad severum alphabeti ordinem redactae sunt, ut inde a p. 1: '*Ab se, spontaneus Abaja, infama domus Abadir, lapis Abartenum, inhonestum* . . .' usque ad p. 34 '*Utensilia, viatici sumptus Vul-*

---

[1]) Velut glossam p. 676, 22 *cumerus*: *urbanus* notarum p. 95, 13 *camerus*: *curbatus* scribendam proponit, ad p. 682, 49 *incippat*: *illudit* p. 97, 25 adnotat: καταςτηλιτεύει, ad p. 675, 1 *castipulum*: *mensa quadrata* p. 94, 51 'alias (sic!) *cartibulum*', sim.

tuosus, tristis Zanga, pellis . . . pellibus' pertineant, eodem quo Vulcanius usus erat titulo praescripto. Neque tamen feliciter haec nova ordinatio cessit, cum Vulcaniana non integra manserint. Inserta enim sunt inter 'Isidori' glossas 63 illa 'vocabula rariora', quorum mentionem modo fecimus; velut quae p. 17 apud Gothofredum exstant *hebira*: *lorica* et *hilo*: *aquilo*, eas inter 'Isidori' glossas quaerere noli, cum ex 'vocabulis rarioribus' p. 700, 13 et 14 sumptae sint. Praeterea autem non ea qua par erat diligentia quae Vulcanius ediderat repetita sunt; conferantur

Vulcanii glossae	Gothofredi glossae
p. 696, 28 Tironatum, rudimen	p. 31 Tironatum, rudinem
p. 696, 29 Togillatim, singillatim	p. 32 Togillatim, sigillatim
p. 696, 49 Tongillatim, sigillatim	p. 32 Tongillatim, singillatim
p. 696, 34 Tuspollen, manna, vel genus pigmenti	p. 32 Tuspollem, manna, vel genus pigmenti
p. 696, 36 Teloneum, quasi omnium . . .	p. 31 Telonem, quasi omnium . . .
p. 697, 9 Tongilliatim loqui, pravis verbis . . .	p. 32 Tongillatim loqui, pravis verbis . . .
p. 697, 20 Trimitat post urna	p. 32 Trimitat, posturna

Haec ad solam *t* litteram spectantia si forte levioris momenti esse videantur — quamquam eius modi mutationes paene semper merae corruptelae sunt —, idem in illud cadere non potest, quod integrae Vulcanii glossae apud Gothofredum omissae sunt: velut frustra apud hunc quaesiveris Vulcanii glossas p. 697, 19 *tragispicum*; p. 672, 9 *barbasterili, duribuccius*[1]); p. 693, 6 *rinas, naves*; p. 693, 47 *scriba aedilitius, qui ex aedile est*, alias. Neque vero haec omnia vel verbo commemorassem, nisi scirem, qui postea 'Isidori' glossas ediderunt

---

[1]) Repetiit hanc tantum Vulcanii p. 670, 34 glossam: *barbastereli*: *duribuccius*; etenim ubi easdem glossas sive leviter mutatas sive integras bis vel adeo ter Vulcanius exhibet, singulas iteravit Gothofredus, unde ad κρίσιν factitandam ex huius editione minus etiam subsidii peti potest quam ex Vulcaniana.

omnes Gothofredi vestigia anxie pressisse, laborem glossarii iterum concinnandi vel certe ad normam Vulcanianae editionis emendandi fugientes. — Adiecta sunt apud Gothofredum 'Excerpta Pythoeana ex veteribus glossis', 'Isidori' glossarum tamquam lacte lactis similia, inde a p. 33 '*Auctoratio, venditio: nam sub auctorationem sunt gladiatores qui se vendunt*; *Acieres, genus securis*; *Adtibernalis, vicinus* . . .' usque ad p. 80[1]) '*Vascillum vas parvum Macrobius 'soluens radiis in aqua subiectum vascilli' Glos. vascillium*; *Vetulia, paruae fabae*; *Viria, viriale brachiale*'. Diligentius autem inquirenti, quod necessitudinis vinculum inter Vulcanii glossas et haec 'excerpta' intercederet, collatis inter se singulis apud utrumque glossis mihi apparuit:

1) longe maiorem glossarum Pithoeanarum partem mutato ordine, additis multis eisque saepe corruptis coniecturis et notis[2]), ipsam miserum in modum corruptam, ex

---

[1]) Ne cui mirum videatur, cur glossae e Vulcanio repetitae 33 paginis vel potius 'columnis' contineantur, 'Excerpta Pythoeana' quae pauciores glossas exhibeant 44, commemorandum videtur post p. 34 statim numerari 51. 52. 53. . .

[2]) Haec res parum perspecta multis fraudi fuit, velut Francisco Oehlero, qui in Novorum Annalium t. suppl. XIII (a. 1847) p. 232 ad 'Isidori' glossam p. 667, 59 ed. Vulc. haec adnotat: 'für *annet, fulget* ist entweder *annidet, fulget* mit den Excerpt. Pith. oder *albet, fulget* aus andern Glossen zu lesen.' Pithoei 'excerpta' p. 51 *annet, fulget, annitet* exhibent, ubi *annitet* meram coniecturam esse pro eo quod est *annet* Oehlerum, qui ea ut varia scriptura usus est, fugit. In eundem errorem aliquotiens Graevius incidit, quem in notis ad 'Isidori' glossarium scriptis 'correctiones Pithoei pro lectionis varietate habere et adducere solere' iam Semlerus loco quem statim indicabimus p. 718 suo iure monuit. Neque facere possum cum Luciano Muellero commentarii Luciliani p. 275, qui bonae notae glossam in his excerptis indagasse sibi visus est: 'in excerptis Pithoei quod tribuitur p. 70 verbum *officiperdi* Catullo, id aut ad mimographum Catullum referendum aut potius ad Catonem, qui disticha moralia scripsit.' At ne quis Catulli mimographi fragmentum in glossa quae apud Gothofredum sic iterata est: *Officiperdi, qui sui laboris non habent remunerationem Catull.* latere putet, Vulcanii p. 689, 7 glossam: *officiperdi, qui sui laboris non habeat remunerationem. Catoni quoque dicuntur officiperdi* conferat, quae ex Osberni Panormia in Mai Class.

Vulcanii editione ita videri translatam, ut multas Pithoeus omnino non reciperet, quacum ratione 'Excerpta Pythoeana' titulus optime congruit;

2) hic illic codicum manu scriptorum opem videri adhibitam;

3) novas glossas perpaucas comparere.

Haec quidem ratio nihil nisi Vulcanii et Pithoei editiones adhibenti mihi apparuit: non autem falsa[1]) me conclusisse postea cognovi, cum novorum subsidiorum ope quae horum excerptorum indoles esset indagarem. Sed priusquam eo perveniamus, ceterorum virorum doctorum editiones et studia in permiris his 'quisquiliis' collocata perlustremus necesse est.

Vulcanium Batavum et Gothofredum Pithoeosque Francogallos sequitur Hispanus Io. Ludovicus de la Cerda 'e societate Iesu', qui 'Adversariorum Sacrorum'[2]) a. 1626 Lugduni editorum capita CXLI et CXLII (p. 317a–339b) Isidori glossis destinavit, ita ut priore capite paene[3]) integram Vulcanii editionem repeteret, altero omnes illas quas transcripsit glossas — sunt autem 527 — emendaret et enarraret. Propterea autem glossas illas in adversaria sacra recipere suum putavit quod, quin Isidori viri sanctissimi essent non dubitans, in huius operum editionibus eas non

---

Auct. VIII p. 401a hausta est: 'officiperdi, nomen indeclinabile .i. officium perdens, qui scilicet pro suo labore non habet remunerationem. Cato: *quae dicunt officiperdi.*' Est sane Cato personatus IV, 42 p. 316 ed. Arntz.: *gratior officiis, quo sis mage carior, esto: ne nomen subeas quod dicitur 'officiperdi'*. Non magis anonymum quendam, qui in praefatione Stichi a F. Ritschelio editae p. XXXb ad Bacchidum v. 889 *confóssiorem sóricina nénia* ut novum testimonium protulit hoc excerptorum Pithoeanorum p. 67 additamentum: 'murrire: clamare, soricum naenia Plauto', collata glossae apud Vulcanium p. 686, 42 forma *murrire, clamare, proprie murium* sequor.

[1]) Quamquam non ex Vulcanio Pithoeana hausta sunt.

[2]) Libri titulus est: 'Adversaria Sacra, opus varium ac veluti fax ad lucem quam multorum locorum utriusque Instrumenti, Patrumque et Scriptorum quorumcunque: Christianae antiquitatis et sacrorum rituum pancarpia; politioris denique literaturae thesaurus multiplex.'

[3]) Velut *b* litterae glossas repetiit omnes praeter lacunosam illam Vulcanii p. 671, 29 *Brj. . . . . . de tesseris*; glossae p. 671, 22 *Basilides palatinus homo,* ἀνὴρ τῆς βασιλίδος *.i. de aula regia* verba graeca omisit.

exstare aegre ferebat.[1]) In emendandis et illustrandis glossis cum Turnebi Scaligeri Salmasii Vulcanii[2]) Rutgersii Gebhardi aliorum, tum suis studiis nisus non nulla haud male tractavit. Atque in eo potissimum eius notarum quaedam virtus posita est, quod medii quod vocatur aevi scriptorum eorumque latinitatis singulari scientia instructus erat, id quod cum ex notis ad 'Isidori' glossas scriptis tum ex toto adversariorum sacrorum corpore perspicuum fit: ut hodieque, qui mediae et infimae aetati linguae latinae operam navet, non sine rei detrimento hunc librum neglecturus sit. Unum exemplum sufficiet. Ad glossam p. 689, 31 ed. Vulc. '*prandeum, genus zonarum*' haec adnotat p. 326a: 'prandeum est . . . lorum, fascia, cingulum. Landulphus Sagax in Iustiniano de Auaribus: *habebant enim retrorsum comas prolixas valde atque perplexas, vinctas prandeis.* Mutant *p* litteram in *b*. Monachus Sangallensis de Carolo Magno lib. II: . . . *tenuissimas illas pelliculas vel tenuiores brandeas extrahere coepissent.* Sigebertus in Chronico: *et sic brandeum altaris, quo consecratum corpus Domini involverant, particulatim dividebat*', quibus locis adde quae idem profert cap. CXXI, 34 p. 239b: ' . . . Constantinus Porphyrogenitus lib. de administrando imperio cap. 6: κατὰ τὸ ἀνῆκον τῆς δουλείας καὶ τοῦ κόπου αὐτῶν, οἷον βλαττία, πράνδια, χαρέρια, σήμεντα . . .' et cap. XXI, 14 p. 14b: ' . . . Hincmarus in vita Remigii: . . . *corpus . . . brandeo rubro involutum*; Floriardus libro I historiae Remensis cap. 20: . . . *corpus eiusdem rubro constat brandeo involutum*; cap. 21: *integrumque illud cum brandeo quo prius repertum fuerat involutum, . . . transposuit*; Gregorius Magnus lib. 3 Regist. epist. 30: . . . *in pyxide bran-*

---

[1]) P. 317a: ' . . . Isidorus cum sanctissimus sit suo iure cadit in haec adversaria; et glossarium istud, quod Isidori nomine circumfertur, in libris eius non invenitur'; p. 325a ' . . . profunda eruditio Isidori viri sanctissimi in eo [glossario] elucescit, qui non solum divina sed humana litteratura impense praestitit'; p. 336a 'videtur patrum voces in hanc congeriem voluisse Isidorus constipare insolentiores, sive novitate sive etiam antiquitate detortas.'

[2]) Vulcanii et aliorum notarum totas series simpliciter transcripsit: velut quae apud Vulcanium p. 93 sq. exstant, eas omnes de la Cerda p. 325 sq. suas fecit.

deum mittitur atque ad sacratissima corpora Sanctorum ponitur; et infra: *praedictus pontifex hoc ipsum brandeum allatis forcipibus incidit.*' Etiam codices manu scriptos adhibuit, velut 'glossarium Isidori manuscriptum, quod fuit Petri et Francisci Pithoei' (p. 20b; 65b; 324a; cet.); glossarium aliquod 'Camberonense manuscriptum' (p. 15a; 30b; 62a; 336b bis; 337a ter; alibi), bonae notae ut videtur, quo alios quoque ut G. I. Vossium et Rosveydum usos esse video; 'glossarium Steuuechii MS.' (p. 359b). Haec eius subsidia: quamquam vel his nisus omnia corruptelarum monstra perdomare sive noluit sive non potuit; his enim verbis finem facit p. 339b: 'haec placuit annotare in glossis Isidori, si possim efficere, ut illae habeant auctoritatem: reliqua quae deformata sunt, nihil curo: existimo enim ab insciis esse additamenta, quae nemo doctus probet. Quis enim probabit *coso* pro *insuo*; *cordiscosio* pro *agnosco*; *equoro* pro *nauigo*; *gignarus* pro *ignarus*; *matrasta* pro *nouerca*; *tius* pro *avunculo*; *torno* pro *redeo* et similia, quae vere sunt fatua quaeque nihil ad gloriam Isidori faciunt?'

Sequitur nostratium unus, Io. Georgius Graevius, qui postquam consilium novarum glossarum e codicibus manu scriptis edendarum dudum abiecit[1]), 'Isidori glossarium et Excerpta Petri Pithoei cum notis et animadversionibus' ad calcem 'Lexici Philologici et Cadmi Graeco-Phoenicis Matthiae Martinii' Traiecti ad Rhenum a. 1698 edidit. Qua in re ad Vulcanium redire debebat: sed quod commodius erat id potius amplexus, glossarium Gothofredi prius ad ordinem litterarum

[1]) Vide quae ipse narrat in 'dedicatione' Isidori glossis praemissa atque in libro 'Io. Georgii Graevii praefationes et epistolae XX. Hamburgi a. 1707' inscripto p. 193 repetita: 'urgebant nostri, ut quoniam ex aliis intellexissent, Isidori glossarium esse corruptissimum et nullius usus nisi emendetur, cum iis communicarem, quae ad marginem mei glossarii me adscripsisse viderant. Non difficilem me iis praebui, cum pauca observassem ante viginti quinque annos, cum editionem molirer glossariorum meorum manu scriptorum, quae nunquam divulgata sunt, cum fasciculo veterum aliorum scriptorum ἀνεκδότων utriusque linguae studiis inservientium. Sed cum alia tum in primis Tullii editio cum meum hoc institutum interpellasset, omnem illorum curam dudum abieceram.'

redactum simul cum additamentis omnibus itemque mendis transcripsit. In adnotandis autem glossis quamquam novis subsidiis ex codicibus petitis usus non est — licet sine his medela glossis corruptissimis afferri vix possit —, tamen aliquid praestitit, neque id levis momenti: ad emendandas enim illustrandasque glossas non raro Salomonem 'episcopum Constantiensem' et Papiam adhibuit[1]), atque eorum, quae ab aliis ad 'Isidori' glossas emendandas in medium prolata erant, nonnulla collegit. Dici enim nequit, quam saepe illius et eius quod praecedit saeculi philologi cum in scriptorum commentariis tum in multiplici coniectaneorum, adversariorum, variarum lectionum copia de glossis latinis coniecturas proposuerint et novas hic illic ex ipsorum codicibus ediderint. Sic persaepe Claudius Salmasius[2]) in Plinianis Exerci-

---

[1]) Sic permiram 'Isidori' p. 672, 26 glossam *catamontem*: *caeli aspectum*, cuius memoriam hanc novi: *catamontem*: *caeli aspectum* cod. Vossianus Fol. 24 (*caelia spectum*); cod. Leidensis 67F f. 12[v]b (*cata m̃tẽ*); cod. Bernensis 258 f. 205[r]a; cod. Amplonianus[1] p. 285, 361; cod. Amplonianus[2] p. 286, 16, Sopingius ad Hesychium p. 849 *catopsin*: *caeli prospectum*, M. Martinius, cui assentitur Arevalus, in Lexico philologico κατὰ *montem* collato psalmistae 'aspiciendo montes', Semlerus *catamitum*: *coleis absectum*, Oehlerus l. s. s. p. 236 *catamitum*: *caelo affectum* sive *in caelum avectum* scripserunt, Graevius contra collata pleniore glossae forma quae apud 'Constantiensem' exstat *cata montem*: *iuxta celi aspectum* lemma *cata mane* scribendum et ad vulgatum interpretem Ezechielis 46, 15 *faciet sacrificium super eo cata mane, mane holocaustum sempiternum* referendum vidit. Conferri possunt etiam hae glossae: *cata mane*: *de mane* apud Vincentium Bellovacensem; *cata*: *iuxta*, *secundum* gloss. Salomonis, cod. Bernensis 258 f. 9[r]b (*vel secundum*); *cata*: *docta vel secundum* cod. Leidensis 67E f. 13[r]a (hoc est *cata*: *docta* et *cata*: *secundum*); denique Diefenbachii 'Glossarium' p. 106a, ubi *catamane* vel *cathamane* in nostrum sermonem 'allmorgen' 'frue' 'vortags' 'gar vro' convertitur. Cf. etiam I. N. Ottium in Fleckeiseni Ann. a. 1874 p. 857.

[2]) Salmasius cum probe intellexisset, quam bonae frugis glossographorum reliquiae essent, in eis indagandis colligendis emendandis omnem curam atque operam posuerat, ita ut non sine aliqua ostentatione in notis ad Fl. Vopiscum scriptis (Historiae Augustae scriptores ed. C. S. Parisiis a. 1620) p. 436F haec proferre auderet: 'nihil est ferme glossarum veterum, sive illae editae sunt sive nondum editae, quod ego non viderim.' Sane paene mirum est, quot glossariis undi-

tationibus, ad scriptores historiae Augustae, alibi; Iosephus Iustus Scaliger[1]) in appendice Coniectaneorum ad Varronem, in Ausonianis Lectionibus, imprimis autem ad Festum; Io. Savaro[2]) ad Apollinarem Sidonium Parisiis a. 1609 editum; Marquardus Gudius[3]) ad Phaedri fabulas; Petrus Danielis[4]) ad Querolum et Petronium; Matthias Martinius in Lexico philologico; Gerh. Io. Vossius in Etymologico; Du Cangius in Glossario mediae et infimae latinitatis; alii permulti. Horum omnium coniecturas et additamenta satis

que collatis usus sit: velut glossis manu scriptis quas ipse possidebat perbonis (unde frequenter in commentariis hausit: ad Florum in bibliopolio Commeliniano a. 1609 ed. p. 78 *pristrix: bellua maris. Actius 'pristices' dixit*; p. 68 *semiruta: leviter emendata*; ad Script. H. A. p. 234 F: *coniuga: conibulus, comparticeps*, p. 181 B *salambo: genus monstri est*: quae num forte eaedem sunt quas alibi, velut Plin. Ex. p. 70 b et 187 a B, 'veteres glossas Palatinas' appellat, item optimae notae?); item 'vetustissimo glossarum codice clarissimorum Puteanorum' (cf. Scr. H. A. p. 369 E, Plin. Exerc. p. 162 b, alibi); porro 'vetustissimis glossis manu exaratis, quarum copiam ei fecerat doctissimus Iuretus' (Scr. H. A. p. 518 A); praeterea 'glossis quas habebat ab eruditissimo Labbaeo' (p. 268 F); aliis.

1) De Scaligeri studiis glossographicis infra agendum erit.

2) Non ita paucas glossas 'Isidori' Vulcanianis Savaro addidit, codice usus ex bibliotheca Petri et Francisci Pithoeorum deprompto. Quibus glossis magnam laudem Iohannes Diecmannus l. s. s. in 'προθύρῳ notarum' tribuit: 'plane aliae et auctore quem praeferunt digniores [quam Isidori glossae Vulcanianae] sunt Isidori glossae mss., quibus Savaro . . . usus est'; immerito, cum glossae illae circiter sexaginta eiusdem, nisi forte minoris, quam Vulcanianae bonitatis sint. Ceterum cf. quae de Ianssonii ab Almeloveen 'auctario' infra dicentur.

3) Affert 'glossas Divionenses' (Phaedri a P. Burmanno Lugd. Bat. a. 1778 editi p. 11. 36. 40. 49. 50. 56) et 'vetustissimum glossarium Longobardicis literis exaratum et a clar. Iacobo Mentelio medico Parisiensi secum communicatum' p. 36.

4) Cf. Hermanni Hageni libelli 'der Jurist und Philolog Peter Daniel aus Orleans' inscripti (Bernae a. 1873 ed.) p. 12 et 14. Petrus Danielis, qui omnium facile largissimas glossarum copias possidebat, liberalissime sua cum Turnebo, Scaligero, Bongarsio, Vineto, aliis communicabat, ut Ianus Douza loco apud Hagenum l. s. s. p. 18 n. 77 excitato suo iure scripserit: ' . . . argumento est nobis veteris glossarii fiducia, quod apud litteratissimum antiquae fidei custodem Petrum Danielem nostrum in publicos potius quam privatos usus adservari intelligo.'

disiecta esse consentaneum est; alii autem adversariorum integra capita eidem materiae destinaverunt, sicut Ioannes Meursius[1]) Exercitationum criticarum (Lugduni Batavorum a. 1599 ed.) partis secundae libri primi capita 10—12; Ianus Gebhardus 'Crepundiorum seu iuvenilium curarum' librorum trium (Hanoviae a. 1615 ed.) II, 12 p. 87—89 et III, 16 p. 144—147; Eusthatius Svvartius in 'Analectorum'[2]) librorum trium (ed. Lugduni Batavorum a. 1616) I, 8 p. 33 sq. et II, 12 p. 96; Ianus Rutgersius 'Variarum Lectionum' (ibidem a. 1618 ed.) p. 424 et 425; Thomas Reinesius[3]) 'Variarum Lectionum' librorum trium (Altenburgi a. 1640 ed.) I, 8 et II, 14; fortasse etiam alii.

Non alienum videtur hoc loco statim subicere quae longo post horum studia intervallo saeculo XVIII ad emendandas Isidori glossas spectantia scripta sunt. 'Miscellaneorum Lipsiensium novorum' volumini VII Lipsiae a. 1749 edito insertum est p. 717—730 'M. Io. Salom. Semleri specimen emendationum glossarii Isidoriani.' Est autem Semlerus, qui 'Isidori' glossarum edendarum consilium[4]) ratum non fecit, praeter miras coniecturas quas protulit

---

[1]) Qui factum sit, ut iam a. 1599 Meursius glossas Isidori a Vulcanio nondum editas — cum huius editio a. 1600 demum prodierit — tractare posset, non difficile est ad explicandum: utrumque enim cum litterarum commune vinculum tum studiorum similitudo coniungebat. Meursii exquisitioris latinitatis scientia maximam partem cum Arnobio et Festo tum Scaligeri scriptis nititur, idque fundamentum ubi relinquitur, incredibilia multa nascuntur: id quod item in haud paucos egregiae ac paene mirae illius vetusti sermonis latini scientiae asseclas, vel ut Scaliger ipse dicebat, simias cadit.

[2]) 'Analectorum libri III, in quibus innumera auctorum, qua graecorum qua latinorum, loca emendantur dilucidantur illustrantur notantur. Ad virum illustrem Iacobum van Diick, consiliarium et legatum regium.'

[3]) Vir non mediocriter doctus iure suo Casparis Barthii hariolationes saepe impugnavit refutavitque, prolatas illas maximam partem in 'Adversariorum commentariorum libris LX' Francofurti a. 1624 editis. Velut 'Isidori' glossae p. 693, 41 *sancenissat*: *laetatur*, *triumphat* lemma Barthius sic emendare posse sibi visus est *saracenissat*; in glossa p. 667, 21 *Alliger*: *Gallus* nostrae linguae vocabulum 'Gallier' indagavit; similia multa somniavit.

[4]) Semlerus l. s. s. p. 717 sq.: 'stat enim adhuc sententia, si Lu-

haud paucas non numquam acri et felici iudicio usus. Sic obscuram illam glossam p. 679, 17 ed. Vulc. *exenim: valde*, ubi Graevius p. 25a *enim* simpliciter delebat, Almeloveenus p. 7b *enim* ex *e. i.*, quod *id est* significare potuisse sibi persuaserat, factum putabat, Isidori Originum loco X, 83 (t. III p. 469 ed. Areval.) collato 'exornatus: valde ornatus; *ex* enim pro *valde* ponitur: sicut *excelsus* quasi *valde celsus*'[1]) ingeniose expedivit. Multo leviora Semlerianis ea sunt quae in 'Actorum Societatis Latinae Ienensis' volumine III Ienae a. 1754 edito p. 252—266 prolata sunt ab Io. Ern. Imm. Walchio, societatis illius 'directore', hac inscriptione: 'notae et emendationes ad Isidori glossas ex Manuscriptis Barthii Schurzfleischii et Daumii collectae.' Edidit haec Walchius ex thesauri Vulcaniani exemplo[2]) de 'instructissima Serenissimi Ducis Vinariensis bibliotheca' deprompto, cui adscriptae erant illorum adnotationes: atque Daumii quidem perpaucae, pleraeque Casparis Barthii, non paucae C. S.

---

cina benigna faveat, hoc Isidori glossarium aliis subinde secuturis Latinis, Graecolatinis et Latinograecis praemittere, quod istae glossae rariores non solum iamiam sunt parumque obviae, sed et obscuritate multa mendisque plurimis adhuc laborant, mihique ad eas iuvandas nonnihil collegisse videor'; p. 730: '... forte propediem Glossarium integrum emittere licet'. Haec scripserat a. 1749; neque tamen 'Lucinam deam invenire in Germaniae terris licuit' (vide libri quem statim indicabimus p. 479). Itaque a. 1752 mense Martio adnotationes suas Marchioni Scipioni Maffeio edendas misit, qui eas cum Francisco Antonio Zaccaria Isidori editionem tum parante communicabat. Zaccaria autem ante edita Isidori opera mortuo Semleriana in Arevali manus pervenerunt, qui eis in emendandis 'Isidori' glossis usus est et 'Semleri praefationem in notas mss. glossarii Isidoriani' in Isidorianorum parte II, 58 p. 470—480 tomi I Romae a. 1797 ed. imprimendam curavit.

[1]) Cf. ibidem 83: *expertus ... ex enim hic pro valde ponitur*; 89: *exiguus ... ex enim pro valde ponitur*; 92: *exustus ... ex enim pro valde ponitur.* Ex quonam glossario haec re vera Isidori glossa fluxerit, nondum indagavi.

[2]) Exemplum illud olim Caspar Barthius possederat, quo mortuo C. F. Franckensteinius Professor Lipsiensis Daumiana adscripsit. Post Franckensteinium nactus est Conr. Sam. Schurtzfleischius, cuius frater Henricus Leonhardus in Bibliothecam Vinariensem detulit, ubi num hodieque exstet nescio, neque scire cupio.

Schurtzfleischii, cuius e coniecturis paucae non improbabiles sunt, id quod in nullam fere Barthianam cadit. Nimirum Barthiana merae hariolationes sunt vel potius perversi alucinantisque hominis insana conamina. Studium enim illud germanica vocabula in Isidori glossis indagandi iam ex 'adversariis commentariis' perspicuum ad amentiam usque his in coniecturis procedit: qui error sicut a prioris saeculi philologis non prorsus afuit, ita cum Barthio etiam Schurtzfleischio communis est: quode nihil addo nisi exempla perpauca haec. Ad *angrae*: *intervalla arborum vel convalles* p. 667, 44 ed. Vulc. Barthius p. 257 adnotat '*anger* dicitur Germanis'; in *arcites* (*arcites*: *sagittarii* p. 669, 35 Vulc.) p. 258 latere putat *archischytes* = '*Erzschuetze*'; *arreptitius* (*arreptitius*: *ariolus*, *furiosus* p. 669, 3) ibidem *erraticius* scribit 'a germanico *errathen*.' Gratias maximas 'societatis latinae Ienensis directori', quod partem tantum coniecturarum edidit neque ratum fecit quod promiserat p. 253, se 'plura in posterum daturum, si consilium suum harum litterarum amatoribus haud displicuisse cognovisset.'

Inter eos quos adhuc enumeravimus viros doctos nondum comparuit Theodorus Ianssonius ab Almeloveen, qui propterea singularem obtinet locum, quod non solum suas aliorumque coniecturas collegit, sed etiam haud paucas novas glossas edidit. In nova enim M. Martinii Lexici philologici cum 'Cadmo' illo et glossario Graeviano coniuncti editione, quae Amstelodami a. 1701 prodiit, Ianssonii ab Almeloveen 'auctarium glossarum Isidori' adiectum est inde ab *abstemius*: *parcus*; *abstenus*: *sobrius* . . . usque ad *vola*: *palma, manuum cavitas quae in media manu est, unde inuolare*; *vulnus*: *dolus vel animi dolor* pertinens. Quas 96 fere Almeloveeni glossas ex Th. Mommseni adnotatione ad quaestionem epigraphicam de *flamonio* et *flaminio* scriptam in Ephemeridis epigraphicae t. I p. 222 rescivi Hauptio videri in codice Leidensi Originum Isidori — est autem Vossianus Latinus Fol. 82, quode vide catalogi Lugdunensis a. 1716 editi p. 374a — scriptas exstare, quo codice sine dubio Almeloveenus usus sit. At ex eo certe glossario, quod in catalogo l. s. s. appellatur 'glossae ex novo et veteri Testamento seu ex ethimolo-

giarum spiritaliter compositae' depromptae esse non possunt. Etenim quamquam insunt sane in hoc glossario non nullae glossae quae etiam apud Almeloveenum exstant, tamen cum multo maior pars ibi deest, tum vel propterea Almeloveeniana glossas etiam *p q r s* litterarum continentia inde fluxisse non possunt, quod Vossiani illius glossarii *p* et *s* litterae truncatae sunt, *q* autem et *r* prorsus interciderunt, id quod Lucianus Muellerus in Nov. Ann. phil. t. 93 (a. 1866) p. 397 commemoravit et ego ipse ex Burmanni apographo sciebam. Itaque alium fontem fuisse certum est. Iam non nullas Almeloveeni glossas etiam in codice Vossiano 82 et in secundo codicis Amploniani glossario [1]) habes: attamen ex neutro illae glossario petitae sunt, sed potius ex 'Isidori glossis manu scriptis Petri et Francisci Pithoeorum', de quo nemo dubitabit, qui glossas a Savarone ad Sidonium Apollinarem inde editas (vide supra p. 30) cum Almeloveenianis comparaverit:

Almeloveenus:	Savaro:
p. 1a Boceta: pascua	p. 121 [1] Boceta: pascua
Bucer: pecus bubulum	Bucer: pecus bubulum
Buceria: armenta pecuaria	Buceria: armenta pecuaria
Bucita: pascua	Bucita: pascua
p. 1b Pellaciae: seductiones	p. 121 [2] Pellaciae: seductiones
Pellaces: seductores	Pellaces: seductores

[1]) Velut duas glossas, quae ad certos Terentii versus spectant. Earum plena memoria, quam quidem ego nunc noverim, haec est:

Conpotrix: *conbibola*, *coebriosa*
Ians. ab Almeloveen auctarii p. 1a (*compotrix convivola*); cod. Vossianus Fol. 24 (*compotrix convibola ł ebriosa*); cod. Vossianus Fol. 82 (*convivula vel aebriosa*); cod. Amplonianus [2] p. 289, 253 (*convivola vel coelebriosa*); gloss. Salomonis (*compotrix est convivola vel ebriosa*); cod. Amplonianus [2] ined. p. 289, 253/4 (nihil nisi *conpocris*: *convivolus*).

Glossa ad Terentianum Andriae versum 232 (I, 4, 5) *quía compotrix éius est* spectat; ad eundem codicis Sangallensis 912 p. 60 *compotrix*: *sotia ad bibendum*.

Convasassem: *furassem*
cod. Vossianus Fol. 24 (*iurassem*); cod. Vossianus Fol. 82; cod. Amplonianus [2] p. 290, 274 (*convassassem* scriptura notabili et alibi quoque non rara); gloss. Salomonis (*convassem*).

Pleniorem edidit Ianssonius ab Almeloveen auct. p. 1a *convasassem*: *furassem; figuratum a colligendis vasis.* Referenda est ad Phormionis versum 190 (I, 4, 13) *áliquid convasássem atque hínc me cónicerem protinam in pedes,* ubi Donatus *convasassem*: *figuratum est a colligendis vasis.* *Furare* vulgaris sermonis est.

	Pellax: fallax		Pellax: fallax
	Pellexor: persuasor		Pelexor: persuasor
p. 1a	Indolentia: ingeniositas	p. 145[2]	Indolentia: ingeniositas
p. 1b	Inextricabilis error: labyrinthus	p. 129[2]	Inextricabilis error: labyrinthus
	Iura dabunt: imperabunt	p. 18[2]	Iura dabunt: imperabunt
	Latiae: munditiae (*leg.* lautiae)	p. 547	Latiae: munditiae (*forte* lautiae)

Sic ex 96 Almeloveeni glossis 46 fere apud Savaronem reperies nihil mutatas. Ex utroque fonte, adscitis etiam eis quae de la Cerda ex Pithoeorum glossis protulit, illius glossarii indoles cognosci potest. — Ceterum 'Auctarium' secuntur p. 2—13 'Variorum | Theodori Ianssonii ab Almeloveen | in | Isidori Glossarium | Collectanea', sedule ea sed sine consilio congesta.

Restat, ut de eis quae nostro demum saeculo de Isidori glossis scripta sunt pauca addamus. Novissima omnium editionum — nisi quid me fugit apud exteras gentes editum — Faustini Arevali est, qui Isidori operum tomo VII Romae a. 1803 edito ut appendicem XXIV p. 443—493 'librum glossarum ex variis glossariis quae sub Isidori nomine circumferuntur collectum' subiecit et de 'Isidori' glossis Isidorianorum tomo primo insertorum capitibus 57—59 = p. 466—482 egit. Arevalus ceteroqui Semleri et aliorum adnotationibus nisus ipse non nulla bene expedivit, quamquam in universum laude dignus non est, quia eius editio glossarum formam inde a Gothofredo tralaticiam exhibens infirmo fundamento nititur. Emendandis autem et illustrandis 'Isidori' glossis duo viri operam navarunt, qui de studiis glossographicis bene meriti sunt, Franciscum Oehlerum et G. F. Hildebrandum dico. Ille enim Novorum Annalium tomo supplementario XIII (anni 1847) dissertationem 'Zur Litteratur der Glossen' inscriptam p. 230—297 et 325—387 inseruit, cuius prima parte (p. 230—250) scripturae ex 'codice Isidori glossarum Vossiano' depromptae et Oehleri coniecturae ad *a* — *g* litteras spectantes sat multae continentur. In bibliotheca enim Lipsiensi senatoria Thesauri Vulcaniani exemplum[1]) exstat, olim ab ipso Vulcanio Danieli Heinsio dona-

[1]) Signatur LXXXVIII [Rep. I fol. 33]: vide catalogi Naumanniani p. 26b.

tum[1]), ubi ad 'Isidori' glossas notulae adscriptae sunt cum Salmasii Nansii Casauboni Vulcanii aliorum coniecturas, tum scripturas ex 'codice' quodam depromptas exhibentes. Ac de harum quidem origine — sunt autem melioris saepe notae quam Vulcanianae — in primae 'Isidori' glossarum paginae margine superiore scriptum est: 'Haec ex codice Isidori Manu Nansy descripto sunt, qui in Vossia|na extat Bibliotheca.'[2]) Has discrepantes scripturas Oehlerus l. s. s. neglegentissime ut solet[3]) edidit; velut p. 245 dicit in codice Vossiano post *ieiunus* addi *flagitat* *jejunus* *refici*: at haec potius nota adscripta est: 'Immorsus, ieiunus. Flagitat immorsus refici V.'[4]); 381 numerum in libro bis scriptum modo 369 modo 351 p. 249 legit; eiusque modi in errores sescentos incidit.

Ordinem claudat G. F. Hildebrandus, qui cum ad Apuleium tum maxime in glossarii Parisini Gottingae a. 1854 editi commentario[5]) glossas 'Isidori' permultas emendare et illustrare studuit, successu quidem admodum diverso.

---

[1]) Scriptum est enim in tituli margine inferiore: 'DANIÈLI HEYNSIO | Musarum delicio | BON. VvLCANIVS Br. | φίλιον.' Paullulum dextroversum F. B. Carpzovius addidit: 'Ex Bibliotheca Heinsiana | Lugduni Batau. CIↃIↃCLXXXIII | vendita | sibi comparauit | Fridericus Bened. Carpzovius.'

[2]) Sic satis mire verba scripta sunt, quae neque Naumannus neque Oehlerus recte legerunt. Quae qui scripsit, tale archetypum 'haec ex codice Isidori manu Nansii descripta sunt, qui in Vossiana extat Bibliotheca' non satis intellexisse videtur.

[3]) Vide quae infra de codice Amploniano ab Oehlero edito dicentur; nunc unum diligentiae Oehlerianae exemplum addo p. 244: 'Iousson im Quetar. ad Gloss. Isid.', ubi ne cui novus glossarum fons latere videatur, moneo Oehlerum dicere Ianssonium ab Almeloveen in Auctario ad Glossas Isidori.

[4]) 'V.' nota 'codicis' Vossiani scripturae significantur.

[5]) Vide indicem locorum p. 304.

[Sciendum est integras has quaestiones B. G. Teubnerum propediem editurum esse. Agetur autem capite primo praeterea: de glossis Leidensibus, Romanis, Bernensibus, Amplonianis, al.; de Placidi glossis; de 'libro glossarum'; de glossis latinograecis; de glossis graecolatinis; cet.; capite secundo: de glossis Plautinis Lucilianisque; capite tertio: de novis vocibus et formis e glossariis eruendis per saturam.]